

Preventivní aktivity polských škol v oblasti závislostí

Anna Zawada

V současném systému osvětově-výchovných institucí existuje jak rozdělení úkolů, tak i vzájemná spolupráce na jejich realizaci.

Tento systém zahrnuje výchovu dětí v tradičním slova smyslu, která se děje na základě postupné socializace, v jejímž průběhu je dítě seznamováno se svými současnými i budoucími povinnostmi.

Vedle tradiční výchovy se objevují rovněž výchovné cíle, které jsou chápány jako výchovná prevence zabraňující demoralizaci, a v případech, kdy už takový proces začal, kompenzační úkoly.

Tvrzení, že rodina a škola jsou dvě základní instituce, které v procesu socializace dětí v současném výchovně-osvětovém systému hrají rozhodující roli, je omylem, který není nutné zdůvodňovat. Jestli obě části tohoto systému nemají správnou výchovnou schopnost, setkáváme se s nesprávným procesem socializace dětí.

Existuje mnoho příčin výchovné neschopnosti rodin: nedostatek finančních prostředků, který má za důsledek nižší životní standard, problémy v práci, neustálý spěch a nedostatek času pro sebe sama a pro rodinu.

Snížení výchovného působení školy s tím má určitou souvislost. Také učitelé pocházejí z rodin, které jsou poznamenány uvedenými jevy. Proto do svého povolání přinášejí jen nepatrné výchovné působení, necítí potřebu vyvíjení výchovné aktivity, která je v tomto povolání nutná.

Na toto navazuje ještě řada dalších jevů, které zapříčiňují nízké výchovné působení polského školství.

Za nejdůležitější faktor můžeme považovat výrazné nedostatky ve kvalitaci učitelů, kteří ne vždy realizují preventivní programy správným způsobem. A mimo to neodborně volí sociotechniky praktického působení na žáky v této oblasti.

Příčiny tohoto stavu můžeme hledat také v minimálním sebevzdělávání a sebezdokonalování. Učitelé to vysvětlují velkým množstvím osobních a pracovních povinností.

Jiným, ale také velmi důležitým faktorem, který má vliv na slabé výchovné působení školy, je degradace učitelského povolání. Ta způsobuje úpadek autority učitelů hlavně ve výchovných kontaktech s žáky a rodiči.

V mnoha školách (základních i středních) se objevila specifická výchovná neschopnost.

Školy by měly svoji organizační strukturu tvořit tak, aby výchovně-prevenční programy mohly být plně realizovány.

Očekávání společnosti týkající se rozšíření funkce školy o preventivní programy jsou opodstatněna rostoucí kriminalitou a společenskou nepřizpůsobivostí žáků.

Základem prezentovaných názorů jsou studie z oblasti literatury předmětu, analýza empirických materiálů autorky a také výsledky výzkumů diplomových prací sepsaných v rámci magisterského semináře, který autorka vedla v letech 2001–2003.

Výzkumy měly diagnostický charakter. Byly zaměřeny na spisovou analýzu vztahu mezi teoretickým a praktickým fungováním preventivních programů z oblasti závislostí, a to ve vybraných školách na území slezského kraje.

Výzkumy ukázaly, že úroveň preventivních programů v jednotlivých školách byla různá.

Sféra vlivu preventivních programů závisela především na speciální přípravě učitelů, obsahu, metodách práce a na strategii jejich realizace.

Nevhodný výběr obsahu vzhledem ke stupni vývoje žáků, příliš komplikovaná, nebo naopak příliš jednoduchá, schematická cvičení mají vliv na to, že žáci nejeví o cvičení zájem.

Velký význam měla také spolupráce školy s jinými subjekty, jako je opatrovnícký soud, policie, pedagogicko-psychologická poradna.

Výrazně lepších výsledků dosahovaly ty školy, které do preventivních programů zaměřených na děti a mládež získaly a zapojily také rodiče. Není pochyb o tom, aby preventivní programy, které jsou ve školách realizovány, obsahovaly také úlohy pro rodiče. Programy by se měly vést současně pro rodiče a žáky. Rodiče by měli vědět, co škola nabízí a také jaké má s nimi plány a co od nich očekává.

Doporučuje se, aby v programech byla jasně definována práva a povinnosti všech subjektů – žáků, rodičů, učitelů, a také byly ujasněny zásady vzájemné spolupráce.

Míra vlivu preventivních programů v jednotlivých školách byla závislá na finančních možnostech škol.

Malé procento zkoumaných škol (8 %) jsou školy, v nichž byly realizovány vlastní preventivní programy vypracované učiteli těchto škol.

Základní formou preventivních aktivit se staly všeobecně strukturalizované programy, to znamená takové, ve kterých realizátor (pedagog, učitel) vedl kurs na základě předem připraveného scénáře.

Není pochyb, že tyto programy zajišťují žákům možnost úkolů blízkých v podstatě standardu a také stejné metodické postupy pro učitele. Negativní

vlastností těchto programů je fakt, že jsou obvykle realizovány jen v určitých časových obdobích, a nejsou tak použitelné v každodenní pedagogické praxi.

Preventivním programem pro školy, jehož cílem je racionální spojení každodenní didaktické a výchovné činnosti učitelů s preventivními úkoly, je program „Prevence závislosti v humanitní škole“.¹

V první fázi jeho zpracování autoři čerpali ze zkušeností belgického animátora preventivních programů – E. Servise a jeho spolupracovníků.

Bohužel v žádné z autorkou zkoumaných škol tento program nebyl realizován. Možná je to proto, že tento program, na rozdíl od předem připravených programů, vyžaduje vlastní iniciativu učitelů a speciální přípravu.

Učitelé, kteří nemají dostatek vědomostí a metodických schopností pro vedení preventivních programů, mají problémy s vytvořením vlastního cyklu aktivit a s jeho začleněním do svých didakticko-výchovných činností.

Programy nejčastěji realizované ve školách

1. Druhý Slabikář čili Program sedmi kroků (Gymnázium č. 1 a č. 2 v Brzeszczach, soubor škol 14. pluku slezských povstalců v Wodzislawiu Śląskim)

Cílem tohoto programu je:

- informování o alkoholu a jiných návykových látkách
- informování o hrozících nebezpečích a způsobech, jak jim předcházet a vypořádat se s nimi
- poukázání na klady zdravotní prevence

Program se skládá z osmi částí:

- Start
- Hledání štěstí
- Chemická past
- Užívání a zneužívání
- Závislost je smrtelná nemoc – promítání filmu „Rozervané duše“
- Alkohol a naše pocity
- Umění říci „ne“
- Zdraví a dobrý život

Realizátory programu jsou hlavně učitelé, pedagogové, psychologové.

Program předpokládá různé formy činností, a to hlavně:

- práci v malých skupinách
- krátké přednášky

¹Program byl zahájen pod vedením dr. med. Barbary Wolniewicz-Grzelak ve spolupráci Krzysztofa Borowskiego, Anny Boruckiej, Krzysztofa Ostaszewskiego i Agnieszki Pisarskiej v rámci výzkumně-rozvojové práce, týkající se preventivních programů, kterou realizoval kolektiv Dílna prevence mládeže „Pre-M“ Institutu psychiatrie a neurologie ve Varšavě.

- „bouří mozků“
 - hraní rolí, scének
2. **Program NOE** (soubor škol mechanizace a zemědělství, soubor odborných škol, Gymnázium č. 1 a č. 2 v Brzeszczach)
- Program se skládá ze dvou částí – setkání a aktivizování prostředí. Setkání realizuje skupina lidí, která se skládá z vedoucího (člověk, který vede setkání), svědka (střízlivý alkoholik), pomocných svědků (osoba blízká závislého), pomocníka (zodpovídá za technicko-organizační pozadí programu), zpěváka (zodpovídá za hudební doprovod), organizátora (zodpovědný za organizační stránku věci).
- Používané metody v tomto programu jsou: svědectví (vyprávění o svých prožitcích), navazování dialogů, průzkum názorů, psychodrama, neformální rozhovory.
3. **„Než okusíš“** (realizovaný v základních školách a gymnáziích v Brzeszczach)
- Cílem programu je propagace abstinence a informování o vlastnostech návykových látek.
- V rámci programu jsou vytyčeny tři varianty cyklů preventivních cvičení:
- základní program „Než okusíš“ spojuje informace o závislostech s úlohami z oblasti emoční problematiky a tvoření interpersonálních dovedností. Tento program byl vypracován ve čtyřech různých verzích pro různé věkové skupiny (třídy I-IV, V-VI základních škol, gymnázia, střední školy)
 - Cyklus „Rozhodnutí“ – formování schopností racionálního rozhodování na základě již získaných informací
 - „Život mezi lidmi“ – základním cílem je korekce emocionálního a společenského fungování dětí a také poskytování informací a dovedností spojených se zdravým životním stylem
4. **„Děkuji ne“** (Základní škola č. 3 v Olkuszu)
- Autoři tohoto programu považují za nejdůležitější tyto tři hodnoty: kompetenci, autonomii, zodpovědnost.
- *Kompetence* je chápána jako důkladná znalost problematiky alkoholismu, která zahrnuje informace o vlivu alkoholu na organismus a psychiku člověka, o společenských, etických a ekonomických důsledcích konzumace nebo nadměrné konzumace alkoholických nápojů.
 - *Autonomie* je spatřována v souvislosti s osobnostními dispozicemi každého člověka, které každému dávají možnost vědomě a nezávisle na prostředí utvářet vlastní život, ale i dodržovat vlastní zásady a normy.
 - *Odpovědnost* je popisována jako starost o osud nejbližších, je spojená

s konkrétními činnostmi, jejichž cílem je ochrana před ohrožením z nadměrné konzumace alkoholických nápojů.

- *Odpoovědnost*, to je také uvědomování si následků vlastních rozhodnutí.

Personálním vzorem programu „Děkuji ne“ je proto kompetentní člověk, autonomní a zároveň zodpovědný.

Nutno dodat, že zajímavou součástí tohoto programu jsou didaktické hry, týkající se reklamy a antireklamy, které realizátoři programu mohou volně přizpůsobovat prostředí, v němž pracují.

5. „**Podívej se jinak**“ (terapeutická družina působící při základní škole v Brennej)

Program má za úkol připravit dítě na to, aby bylo schopné řešit svoje problémy a také aby se naučilo týmové spolupráci. Musíme zdůraznit, že autoři tohoto programu kladli důraz na formování emoční stránky dítěte a rozvoj jeho osobnosti.

6. „**Podzimní škola prevence**“ (program realizovaný v prosinci 2002 v souboru škol č. 1 v Czechowicach-Dziedzicach v 1. a 3. ročníku gymnázia²)

Cílem tohoto programu byla propagace zdraví a prevence závislostí. Jeho obsahem byl cyklus seminářů, které byly vedeny pedagogy a učiteli.

7. „**Diskuse – tabák**“ (základní škola č. 58 Marii Dąbrowskiej v Katovicích)

Scénář programu byl vypracován na základě preventivního programu „Diskuse“, který je určen žákům ve věku 12–17 let. Autorem programu je dr. Krzysztof Wojcieszek, ředitel odborné školy pro závislosti rodiny a školy.

Scénář tohoto programu obsahuje čtyři strategie prevence:

- změna normativních vzorců u mladých lidí
- osobní rozhodnutí účastníků abstinovat
- poukázání na konflikt „důležité hodnoty a konzumace alkoholu“ čili rozpory mezi konzumací alkoholu a užíváním omamných látek.
- informování o následcích konzumace alkoholu a užívání omamných látek.

Výzkumy vedené autorkou ukázaly, že mladí lidé nejlépe hodnotili ty programy, které měly dynamickou a komplexní strukturu.

Důležitý byl také způsob, jakým byly semináře vedeny. U realizátorů byla důležitá především jejich kompetence a hluboká znalost daného tématu a také úroveň odborné přípravy.

²Termín „gymnázium“ v originálním polském významu označuje 2. stupeň základní školy.

Žáci zdůrazňovali, že na větší popularitu preventivních programů mají hlavně vliv formy a metody práce.

Za nejefektivnější a nejatraktivnější považovali aktivizující metody práce, jako je diskuse, v ní také na téma promítaných filmů o tematicke zdravotní prevence, vlastní svědectví, „bouře mozků“, metaplán, hraní rolí.

Podle mladých lidí by byly zajímavé návštěvy klinik a poraden, které se zabývají problematikou závislosti, jejich prevencí a kompenzací.

Velmi užitečná by byla setkání s lidmi, kteří mají s tímto problémem zkušenosti.

Kriticky byly hodnoceny ty programy, které byly vedeny formou akademických přednášek bez zapojení účastníků do diskuse a do aktivních činností.

Těm realizátorům, kteří zaváděli simulační techniky, bylo namítáno, že tyto techniky nebyly dostatečně připravené. Uváděné scénky nebyly dopracované, byly chaotické a často příliš infantilní. Proto tato problematika nebyla představena tak, aby mohla v žácích vzbudit pocit zodpovědnosti za vlastní zdraví a zdraví svých nejbližších.

Žáci v anketě vypovídali, že velmi silně pociťovali, že někteří realizátoři programů (učitelé, pedagogové) nejsou profesionálně připraveni je vést.

Žáci také upozorňovali na postoj vedoucího. Většina žáků si myslí, že by to měl být člověk, který:

- vzbuzuje důvěru skupiny, a díky tomu se každý žák může cítit plnohodnotnou součástí skupiny
- toleruje názory žáků a zároveň vyjadřuje své pocity a očekávání
- nekritizuje názory žáků, přestože s nimi nesouhlasí, respektuje názory ostatních
- analyzuje příčiny chování žáků
- je vnitřně integrovaný, klidný, umí se ovládat, je otevřený pro všechny návrhy žáků
- umí navazovat kontakt s mladými lidmi
- používá verbální komunikaci adekvátně k neverbální
- styl a organizaci semináře přizpůsobuje specifice každé skupiny

Nejlépe žáci hodnotili učitele – realizátory preventivních programů – ze škol v Brzeszczach i Jawiszowicach.

Mladí lidé zdůrazňovali, že realizátoři svoje znalosti na téma závislosti podávali srozumitelně a zároveň nekonvenčně.

Žáci z těchto škol hodnotí programy následovně:

„Díky tomuto programu jsem se mohla podívat na život z úplně jiné stránky. Nikdy bych nepochopila člověka, který bydlí s alkoholikem, kdyby nebylo zkušenosti mé vrs-

tevnice, která přede všemi vyprávěla o svém otci alkoholikovi a jeho smrti následkem alkoholismu.“

(studentka, 18 let, střední odborná ekonomická škola, Brzeszcze)

„Preventivní program ‚NOE‘ představil problém alkoholismu. Paní pedagožka jej vedla velmi dobře. To, že jsme se mohli sdílet se svými pocity a hrát scénky, nás vedlo k tomu, že jsme pocítili odpovědnost za svoje kamarády, kteří konzumují alkohol. Chceme jim nyní pomáhat tento problém překonat. Naučili jsme se alkoholu říkat ne a hájit vlastní názor. Myslím si, že tento program nás všechny zasáhl a jsme vděční, že jsme se ho mohli zúčastnit.“

(student, 17 let, střední odborná škola, Brzeszcze)

„Program se mi velmi líbil. Pochopil jsem, kolik lidí trpí touto nemocí. Důležité bylo hlavně to, že v průběhu hraní scének se každý mohl na chvíli cítit jako alkoholik nebo se vcítit do role alkoholika. Nikdy jsem se tímto problémem nezabýval, myslel jsem si, že se mě netýká. Teď vím, jak můžu těmto lidem pomoci zvítězit nad tímto problémem.“

(student, 18 let, střední odborná ekonomická škola, Brzeszcze)

„Myslím si, že setkání bylo velmi zajímavé. Mohli jsme se zúčastnit velmi zajímavých forem práce. Tematika setkání a způsob jeho vedení mě donutily přemýšlet.“

(studentka, 17 let, střední odborná škola, Brzeszcze)

„Když nám paní učitelka nabídla účast v tomto programu, pomyslela jsem si, že to opět bude určitě typická přednáška na téma alkoholu. Už po první hodině jsem ale dospěla k závěru, že program je velmi zajímavý. Dozvěděli jsme se mnoho nových informací na téma alkoholové problematiky. Učitelka byla velmi dobře připravená.“

(žákyně II. ročníku gymnázia, Jawiszowice)

„Nejvíce se mi líbilo setkání, na kterém jsme mohli hovořit o těžké volbě a zejména o vlivu televize a reklamy na propagaci alkoholu. Učitelka nám promítla reklamu na pivo. Při následující diskusi jsem si uvědomila, že s lidmi a s jejich pocity lze snadno manipulovat prostřednictvím prázdných argumentů.“

(žákyně II. ročníku gymnázia, Jawiszowice)

Zjištění a návrhy

1. Preventivní program musí zajistit účastníkům bezpečí, nemůže způsobovat škody.
2. Tvůrci a realizátoři programů by měli dodržovat etické normy, a to hlavně
 - respektovat subjektivitu účastníků programu,
 - zachovat důstojnost a respektovat individualitu,
 - respektovat hodnoty a úroveň vnímavosti účastníků.
3. Terapeutické techniky by neměly být náhodně zařazovány do preventivně-výchovných programů. Jejich neodborné používání by mohlo narušit obranné mechanismy osobnosti účastníků.
4. Nejúčinnější byly aktivity, které byly zintegrovány se školními plány (učebními i výchovnými).

5. Preventivní programy by měly také dát prostor rodinám účastníků a jejich nejbližšímu okolí. Účinnost programů se tak znásobí.
6. Programy realizované ve školách by měly být zároveň součástí lokální (obecní, městské) preventivní strategie.
7. Preventivní programy by také měly poukazovat na racionální využívání volného času, na hodnotnou zábavu, na vytváření správných vzorů.
8. Preventivní programy by měly být systematicky kontrolovány a aktualizovány, jenom tehdy budou mít záruku vysoké kvality.

ZAWADA, A. Preventivní aktivity polských škol v oblasti závislostí. *Pedagogická orientace* 2004, č. 2, s. 90-97. ISSN 1211-4669.

Adresa autorky: Dr Anna Zawada, Uniwersytet Śląski w Katowiciach, Filia w Cieszynie, 43-400 Cieszyn, ul. Bielska 62, Polska